

Матеріали підготовлено колективом авторів у складі:
д.е.н., проф. Садова У.Я. (ред.), к.е.н. Бідак В.Я., к.держ.упр. Біль М.М.,
к.геогр.н. Теслюк Р.Т., к.е.н. Андрусин Н.І., к.е.н. Бачинська М.В.,
к.е.н. Мульська О.П., Бараняк І.Є., Ковальчук Л.В., Махонюк О.В.

***Відділ соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України»***

Аналітична записка

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ УГОДИ ПРО ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Оцінка наслідків реалізації положень Угоди про Зону вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС для розвитку вітчизняної соціально-гуманітарної сфери може проводитися з погляду різних ідеологічних доктрин, рівнів територіальної організації державної влади, суспільних інтересів. Пошук серед них «раціонального зерна» дає підстави стверджувати, що вона варіюватиме від найширшого (опосередкованого) охоплення цих наслідків, до предметно-конкретного (прямого) вияву.

Так, з одного боку соціально-гуманітарна сфера (органічна складова соціальної сфери) є однією зі сфер суспільного життя, яка пов'язана з організацією та відтворенням людини як «міри усіх речей» і середовища її існування. Вона відповідальна за формування такого способу її життя, де б ядром виступали положення доктрини гуманізму, вчення про гідність людини (починаючи з доктрини початкового природного права). У такій інтерпретації не лише Угода про ЗВТ з ЄС, але практично всі документи ЄС у сфері праці та соціально-трудова відносин слід розглядати як такі, що забезпечують Україні та її населенню високі шанси загальноцивілізаційного розвитку (починаючи від Римського договору 1957 року, Єдиного європейського акту, що вніс зміни і доповнення у цей акт в 1987 році до договорів про ЄС – Маастрихтського в 1992 році, Амстердамського в 1997 році. Знаковим документом є й Соціальна Хартія ЄС – Хартія основних соціальних прав трудящих 1989 року).

З іншого боку, соціально-гуманітарна (як і вся соціальна) сфера є стійкою галуззю спеціалізованої діяльності людей з приводу розширеного відтворення себе як носіїв розуму й інтелекту, умов свого життя. З позиції економіки вона розвивається за законами ринку. Відтак, набирає ознак економічного агента, якому притаманні економічні інтереси з приводу відносин розподілу, обміну, споживання як ринкових, так і позаринкових соціально-гуманітарних послуг. Перелік цих послуг широкий – від забезпечення умов життя людей (з соціальною інфраструктурою та інтегральним індикатором її функціонування – соціальним захистом) до реалізації гарантій у частині норм та цінностей способу життя (елементів поведінкового характеру в праці та повсякденному житті), соціальних відносин з приводу відмінностей у соціальному статусі

окремих людей. Критеріями розвитку соціально-гуманітарної сфери можуть бути рівень споживання матеріальних та духовних благ, якість життя, в т.ч. трудового, рівень розвитку соціальної інфраструктури, характер функціонування суспільних систем, зайнятість населення, можливість оперативної перекваліфікації, рівень розвитку науки, культури, виховання тощо.

Таким чином, оцінка наслідків впливу підписання Україною Угод про ЗВТ з ЄС на розвиток соціально-гуманітарної сфери може мати різні виміри. Враховуючи, що в організації системи обліку та статистики показників з даного питання наразі ще існують міждержавні відмінності методологічного характеру, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на показниках, пропонованих спеціалізованими європейськими інститутами. Основними серед них є демографічні, економічні, соціальні, освітні виміри.

ЗВТ є однією з потужних двосторонніх Угод ЄС та України. Серед інструментів її реалізації є «відкриття ринків шляхом поступового скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, а також масштабна гармонізація українських законів, норм та стандартів з тими, що діють в ЄС у різних прямо або опосередковано пов'язаних із торгівлею секторах»¹. Кожен з цих інструментів є не просто регулятором розвитку вітчизняного товарного ринку, але й впливає на участь основних чинників виробництва у виготовленні суспільного продукту. Серед одних з визначальних чинників є ресурс праці, оцінити який допомагає показник економічно активного населення².

Предметний аналіз причин напруженої ситуації з відтворенням економічно активного населення в областях західного регіону України вказав на те, що саме міграція виконує в її стабілізації принципову роль. Аргументами цьому слугують розрахунки зв'язків між міграційною активністю населення в регіонах України та її факторними ознаками (12 видів показників). Розраховані регресійні моделі характеризують ситуацію в сфері трудової міграції як на макро-, так і на мезорівні (на початок 2012 р.³). Так, для областей України, включаючи міста Київ та Севастополь, побудоване рівняння регресії мало вигляд:

$$Y = -2237,2 + 590,7x_1 + 748,5x_2 + 1681,9x_3,$$

де $R = 0,93$

Y – кількість населення, що вибуло за межі територіально суспільної системи за кордон;

x_1 – середній дохід, що припадає на одного члена сім'ї домогосподарства;

x_2 – кількість населення у економічно активному віці, що припадає на км²;

x_3 – індекс концентрації доходів.

Для визначення ступеня і вагомості впливу кожного фактора на варіацію результативної ознаки були обчислені коефіцієнти еластичності. Вони

¹ ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. – К.: Представництво ЄС в Україні, 2013. – С.2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine>

² **Економічно активне населення** включає населення обох статей віком від 15 до 70 років, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію своєї робочої сили для виробництва товарів і надання послуг.

³ Оскільки розрахунки було проведено за період відносної економічної стабільності, отримані результати можуть бути інтерпретовані лише в теоретичному відношенні.

показали, що при збільшенні середнього доходу, який припадає на одного члена сім'ї домогосподарства (x_1) на 1% та при постійному значенні показників інших факторів, котрі за нашими розрахунками впливають на трудову міграційну активність населення України, очікуване зростання чисельності осіб-мігрантів становить 1,41%. При збільшенні ж на 1% кількості населення в економічно активному віці, котре припадає на одиницю площі (км^2) очікуване збільшення кількості вибуття населення становить 0,82%. Аналогічне зростання індексу концентрації доходів веде до збільшення кількості трудових мігрантів з України на 2,92%. Часткові коефіцієнти кореляції (як і коефіцієнти еластичності) показують, що найбільший вплив на зростання міграційної активності населення має індекс концентрації доходів. Загалом, згідно з побудованою регресійною моделлю, зростання значень усіх факторних ознак на 1% веде до зростання результативної ознаки на 5,14%.

Аналіз регресійної моделі дав змогу виявити значні розходження між фактичними та теоретичними значеннями кількості населення, що виїхало за межі кожної територіальної суспільної системи, а також вказав резерви і зони напруги щодо стабілізації міграційної ситуації в певних регіонах країни, на фактори, які детермінують весь ланцюг міграційних процесів.

З огляду інтересу до наслідків впливу підписання Україною Угод про ЗВТ з ЄС на розвиток соціально-гуманітарної сфери аналіз даної регресійної моделі дає змогу зробити декілька висновків:

- міграційна активність населення вирізняється в Україні регіональною специфікою, яка суттєво позначається на реагуванні як регіональних ринків соціально-гуманітарних послуг, так і регіональних ринків праці на такі інституційні рішення, як ЗВТ з ЄС;

- міграційна активність населення у регіонах України є похідною від конфігурації впливу факторів, ключовими серед яких є середній дохід, що припадає на одного члена сім'ї домогосподарства, концентрація обсягів населення в економічно активному віці на одиницю площі, концентрація доходів на одиницю площі. Питання доходів напряму стосується розподільчої функції соціально-гуманітарної сфери. При недореалізації цієї функції через відповідні механізми з боку української держави включаються перерозподільчі механізми іншого статусу – приватного міграційного капіталу. Це особливо показово для переважної більшості західних областей України, а також Київської, Запорізької, Харківської, Сумської областей, де потенціал розвитку трудової еміграції вичерпано. Угода про ЗВТ з ЄС розглядається як шанс повернення в Україну як самих мігрантів, котрі часто наближаються до передпенсійного віку, так і їх міграційних капіталів;

- в Україні існує ціла група областей, котрі наразі не повністю реалізують свій міграційний потенціал, хоча мають передумови по лінії величини середнього доходу, що припадає на одного члена сім'ї домогосподарства, концентрації кількості населення в економічно активному віці на одиницю площі, концентрації доходів на одиницю площі. Лідером серед них є Луганська, Дніпропетровська, Донецька та інші області. Серед цієї групи областей найбільшу орієнтованість на ЗВТ з ЄС демонструє населення

Тернопільської та Волинської областей. У цих областях стандарти оплати праці в ЄС є особливо вираженим мотиваційним чинником реалізації економічно активним населенням своєї міграційної поведінки;

- у групі областей, котрі наразі не повністю реалізують свій міграційний потенціал, але мають достатню ресурсну базу, низьким є показник ефективності зайнятості. Це дає право стверджувати, що відкриття європейських ринків шляхом з поступовим скасуванням митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, у різних прямо або опосередковано пов'язаних із торгівлею секторах з ЄС слугуватиме мобілізації регіональних резервів зростання. У даній ситуації мова йде про регіональні еліти, галузеві групи, які можуть лобіювати бізнес-інтереси, представляючи металургію, виробників залізної руди, трейдерів металобрухту. Це сфери, де будуть створюватися робочі місця. Найбільш вразливі сектори економіки (зокрема сільське господарство) можуть на певний час бути виключені із ЗВТ.

Окремого висвітлення потребує питання стратегічних завдань соціально-економічного розвитку областей західного регіону України на фоні негативних тенденцій щодо його економічно активного населення. Справа в тому, що у найближчій перспективі дана категорія населення демонструватиме звужений режим відтворення. За нашими підрахунками уже в 2020 році лише в областях Карпатського регіону вона становитиме 4463 тис. осіб, тобто за 5 років скоротиться на 22 тис осіб (табл. 1, рис. 1). Нині ситуація, яка склалась у регіоні на фоні звуження сфери виробництва та ліквідації місць прикладання праці вже гостро сигналізує про високі соціальні ризики його подальшого відтворення, а відповідно – навантаження на державний та бізнес-сектор у фінансуванні соціальних трансфертів за умов закритості національної економіки. Вона може бути знаковою й у перспективі.

Таблиця 1

Прогноз зміни кількості економічно активного населення окремих областей західного регіону України до 2050 року

Вид прогнозу	Зміна кількості економічно активного населення, тис. осіб					
	2010-2000	2020-2010	2030-2020	2040-2030	2050-2040	2050-2010
Закарпатська область						
оптимістичний	15	7	0	4	-1	-25
тенденційний		-1	-9	-10	-20	-79
песимістичний		-4	-12	-13	-26	-111
Івано-Франківська область						
оптимістичний	4	-4	-17	-25	-38	-144
тенденційний		-4	-17	-30	-48	-154
песимістичний		-10	-25	-43	-70	-232
Львівська область						
оптимістичний	-24	-42	-55	-61	-87	-325
тенденційний		-46	-58	-83	-122	-383
песимістичний		-60	-78	-99	-147	-505
Чернівецька область						
оптимістичний	7	9	2	-2	-5	-32
тенденційний		0	-8	-14	-19	-71
песимістичний			-10	-20	-30	-113

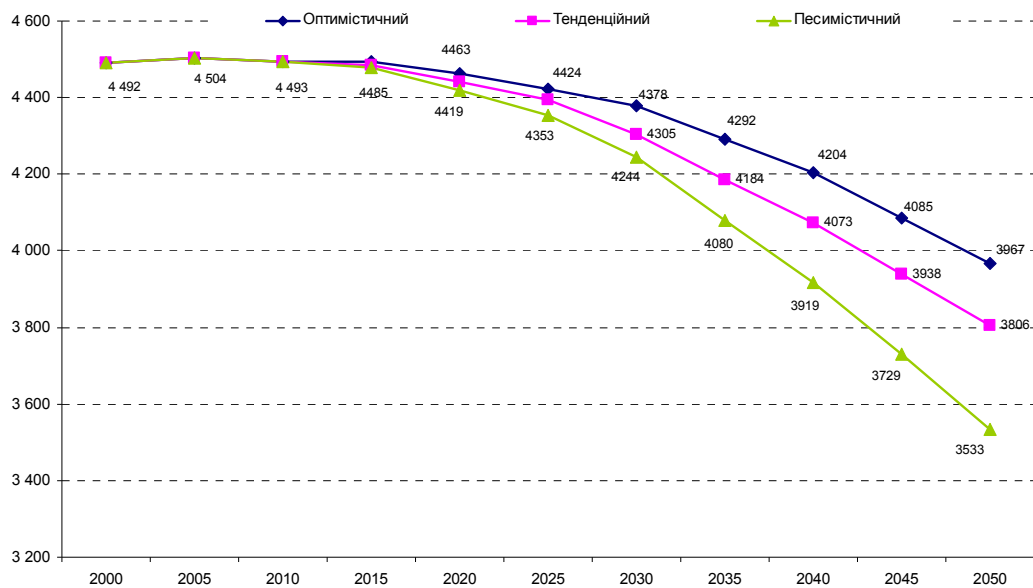

Рис. 1. Прогнозна кількість економічно активного населення Карпатського регіону України до 2050 року за різними сценаріями (варіантами) розвитку демоподій

За будь-яким варіантом прогнозу кількість населення в економічно активному віці у регіоні до 2050 року зменшуватиметься. При цьому, навіть якщо демографічні показники будуть залишатись незмінними (тобто сумарні коефіцієнти народжуваності, смертності, структура народжуваності, міграційні процеси), то до 2050 року кількість населення у економічно активному віці зменшиться майже на три чверті мільйона осіб (середній варіант прогнозу). Якщо показники відтворення, смертності та міграції населення погіршаться, то дана кількість населення зменшиться майже на мільйон осіб.

Постає питання – чи можна зупинити вказану негативну динаміку показників і чи взагалі існує зв'язок між обсягами економічно активного населення та показниками економічного розвитку території? Яка роль може бути у цьому такого чинника, як ЗВТ? Тут очевидно варто говорити комплексно про цілу низку факторів, а також переваги і загрози, пов'язані зі способом організації життєзабезпечення в країнах-членах ЄС, стандартів у сфері освіти, охорони здоров'я і т.п. (табл. 2).

Таблиця 2

Наслідки підписання Угоди про ЗВТ з ЄС для населення України за критерієм якості життя⁴

<i>Позитивні</i>	<i>Негативні</i>
1. Матеріальне становище	
Загальне зниження цін на імпортні товари	Зростання цін на:

⁴ Укладено за: Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К., 2013. – 127 с.

внаслідок зниження українських ввізних мит ⁵	<ul style="list-style-type: none"> - вживаний одяг; - імпорتنі автомобілі; - екологічно безпечні товари внаслідок поліпшення захисту прав споживачів; - продукцію, захищену правом інтелектуальної власності; - природний газ, електро- та теплову енергію (якщо держава не вживатиме відповідних заходів управління соціальним демпінгом)
<p>Значне підвищення захисту прав споживачів товарів та послуг:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вимоги маркування та етикетування, отримання достовірної інформації про товари та послуги; - підвищення безпеки товарів та послуг (зокрема, с/г продукції) 	Неспроможність багатьох домогосподарств-виробників тваринницької продукції (зокрема молока та м'яса) в короткостроковий період виконувати вимоги стосовно якості продукції
Зростання якості спожитих продукції та послуг, доступ до нових технологій та продуктів у різних сферах: фінанси, транспорт (зокрема, полегшення процедури перетину кордону), пошта та зв'язок, розширення вибору в електронній торгівлі, сфері інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ), можливість здійснення електронних грошових операцій за кордон, відкриття рахунків в іноземних банках, здійснення інвестицій за кордон	
Зростання конкуренції між постачальниками послуг	Домінування іноземних компаній
Поліпшення інвестиційного клімату, відповідно зростання зайнятості та доходів, створення адекватних умов для розвитку малого та середнього підприємництва (МСП)	
<p>Зростання зайнятості, пов'язане із:</p> <ul style="list-style-type: none"> - імовірним видобутком вуглеводнів, зокрема, сланцевого газу; - забезпеченням розроблення та дотримання вищих екологічних стандартів; - розвиток сучасних екологічно чистих виробничих технологій та очисних систем; - співпрацею з ЄС у космічній галузі; - розвитком туристичного сектора, особливо у сільській місцевості; - розвитком сільського господарства, рибальства; - зростанням мобільності представників 	(див. п.4. Якість довкілля)

⁵ За оцінками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕДПК) на основі прикладної моделі загальної рівноваги для України, лібералізація ввізних мит між Україною та ЄС зумовить зростання сукупного добробуту домогосподарств на 1,3% в середньостроковій перспективі і на 4,6% в довгостроковій перспективі за інших рівних умов.

творчих професій в рамках ЄС	
Переваги для самозайнятих працівників – можливість надання послуг в країнах ЄС	Зростання конкуренції для самозайнятих осіб в Україні з боку резидентів ЄС
Гарантії дотримання високих стандартів праці	
Запровадження статистичних стандартів ЄС, зокрема, перегляд споживчого кошика домогосподарств	
2. Освіта	
Зростання кваліфікації та навичок вітчизняних працівників (внаслідок посилення руху персоналу на території ЄС та України)	
Взаємне визнання кваліфікаційних рівнів та/або професійного досвіду в певних секторах послуг	
Посилення захисту прав інтелектуальної власності	
Запровадження стандартів ЄС поліпшить якість підготовки науковців та спеціалістів, сприятиме реалізації проектів спільних досліджень, зростанню кількості прикладних досліджень	
3. Здоров'я	
Збільшення акцизів на тютюнові вироби	
Імплементация європейських стандартів у галузі охорони довкілля	
Посилення захисту від неякісної продукції	
Підвищення рівня охорони здоров'я внаслідок імплементации ряду законодавчих норм ЄС та відповідної реформи медичної галузі в Україні	
Зростання спортивної активності та пропаганда здорового способу життя	
4. Якість довкілля	
Поступовий перехід на енергоощадні технології	
Гарантії дотримання високих стандартів охорони довкілля	Ризик забруднення довкілля при видобуванні сланцевого газу
Зниження ризику техногенних ядерних катастроф	

Є ще один надзвичайно важливий момент виграшу від входження України у ЗВТ, який дотичний до факторів культурологічного плану. Щоб осмислити його вагу варто згадати про дослідження групи відомих вітчизняних вчених, проведене в Україні в 1997 році під керівництвом чл.-кор. НАН України Б.Малиновського (М.М.Амосов, В.Б.Бігдан, Т.І.Малашок). Соціологічне опитування, яке стосувалося національної самоідентифікації

населення⁶, засвідчило існування вікових розбіжностей в оцінках політичної, економічної, соціально-культурної зрілості українського суспільства як народу. У ньому, зокрема, йшлося, що „молоді рішуче налаштовані на капіталізм, Європу, президентство, з помірним націоналізмом. Літні, закономірно, більше озираються назад. Звичайно, - зазначали фахівці, вони ще можуть впливати на найближчих виборах, але вже не зупинять руху до зрілої ідеології і західних стандартів життя”⁷. Цікавою виявилася оцінка відомим вченим М.М.Амосовим біологічних факторів детермінації зрілості українського суспільства. Так, майже 20 років назад, він вказував, що з одного боку існують такі біологічні гальма як егоїзм, страх, лінивість. З іншого - наголосив на потребі національної ідеї. При цьому вчений зазначав, „крім національної, існує ще **регіональна ідея**, також заснована на біології. Суть її в наступному. Якщо деяке співтовариство чомусь відокремлюється від оточення, і відносини між людьми закриваються всередину, то тренування (звичка, самоорганізація!) працює на послаблення зовнішніх та посилення внутрішніх зв'язків. З них виростає „почуття приналежності”, яке з часом перетворюється в патріотизм, любов до батьківщини. Особливо це стосується молодих, не обтяжених пам'яттю про минуле існування в іншому співтоваристві. Регіональна ідея діє паралельно з іншими консолідуючими факторами: спільністю мови, професії, релігії. ... Спостерігаючи незалежну Україну дев'ять років, можна помітити, як зростає патріотизм”⁸, писав вчений. Нині ці молоді люди досягли повноліття. ЗВТ – це лише інфраструктурний проект реалізації їх міграційних аспірацій.

Таким чином, підписання Україною Угоди про ЗВТ з ЄС має викликати інтенсифікацію процесів не тільки соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, а й значні прояви соціокультурних зрушень. Однак, ця Угода спричинить до появи факторів різної модальності з відповідною реакцією на них економічних, соціальних, політичних та громадських інститутів.

Тому, зрозуміло, що входження у ЗВТ викликає неоднозначні наслідки. При цьому, на перших етапах відчутніше можуть проявлятися певні ризики, які вимагатимуть оперативної перебудови та реформування структури господарського комплексу країни та окремих її територій, а також різке зростання вимог стосовно професійно-кваліфікаційних якостей суб'єкта трудової діяльності, незалежно від того, чи виступає він в колективній або індивідуальній формі зайнятості, є задіяним безпосередньо чи опосередковано в міждержавних міграційних переміщеннях.

Загалом входження в ЗВТ сприятиме наростанню міграційних процесів. Але, з іншого боку очікується суттєве покращання функціонування фінансово-

---

⁶ Соціологічне опитування проведено в 1997 році при підтримці Фонду Дж.Сороса. Репрезентативність вибірки забезпечували 4400 анкет, зібраних через пресу, з рівномірним розподілом представництва респондентів всіх регіонів України. В експертну модель України було включено такі компоненти як ідеологію і владу (K(i) 0,4Δ↑0,03), мораль (K(m)0,4Δ↑0,08), економіку (K(e) Δ↑0,02), техніку (K(т)0,3Δ↓0,07), культуру, науку, здоров'я, природу.

⁷ Амосов Н.М. Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоровья / Н.М.Амосов. – М.: ООО „Издательство АСТ”; Донецк: „Сталкер”, 2003. – С. 493. (590с.).

⁸ Амосов Н.М. Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоровья / Н.М.Амосов. – М.: ООО „Издательство АСТ”; Донецк: „Сталкер”, 2003. – С.503. (590с.).

економічної системи через посилення її інвестиційно-кредитної функції на загальнонаціональному та регіональному рівнях.

Положення про ЗВТ, зокрема передбачає не абстрактний, а наповнений конкретним змістом пріоритетний зв'язок між нашою країною та державами, на які припадає максимум міграційних потоків з України, так само як і адресація фінансових надходжень на внутрішні потреби.

Зважаючи на факт інтенсивної міграції (як короткочасної, циркуляційної, так і довготривалої) носіїв вітчизняного трудового потенціалу, конкретизація положення про ЗВТ виступає особливо актуальною стосовно багатьох країн ЄС (Польщі, Італії, Чехії, Іспанії, Німеччини, Угорщини, Португалії), на які припадає понад 50% міграційних потоків з України.

На жаль, зовнішні трудові міграції дотепер у недостатній мірі сприяли зростанню загального інтелектуального і професійного рівня осіб, що беруть участь у цих видах міждержавних переміщень. Підтвердженням цього є те, що значна частка реальних мігрантів виконує роботу, що не вимагає високого рівня освіти, наявності особливих кваліфікаційних властивостей. Зокрема, у попередні роки майже 46% українських мігрантів, особливо із західних регіонів, працювали на малокваліфікованих робочих місцях сфери будівництва, понад 18% виявились зайнятими у різного роду домашніх господарствах, а ще 11% – на сільськогосподарських, як правило, сезонних роботах. Разом з тим, у зарубіжних країнах зростає попит на висококваліфіковану робочу силу з України, пов'язану з набутою освітою зі спеціальностей, що визначають техніко-технологічний та інформаційний прогрес у наш час, або визначатимуть його в найближчій перспективі. Саме ця категорія мігрантів, обсяги якої апріорі зростатимуть навіть без підписання зазначеної Угоди, може і повинна принести відповідні дивіденди не лише для країн-реципієнтів, а й для країни їх походження.

Проте, для реалізації такого плану Україна повинна виконати низку обов'язкових вимог, спрямованих на підвищення у короткотривалі терміни ефективності вітчизняного виробництва, істотного покращання якості основних видів продукції, забезпечення прийняттого рівня її конкурентоздатності на відкритих ринках праці, товарів та послуг. При виконанні цих умов в країні можуть продуктивно збалансуватися обсяги еміграції та імміграції, пом'якшиться проблема відтоку носіїв інтелектуального потенціалу, стане реальністю вірогідність повернення на Батьківщину фахівців з ІТ-, біо-, енерго-технологій, технологій зв'язку та інших напрямків, що детермінуватимуть подальшу інтенсифікацію сталого розвитку економіки. Реєміграція представників найвищого рівня кваліфікації сприятиме створенню нових робочих місць, причому з перспективою на майбутнє, а отже сприятиме стабілізації рівня зайнятості на місцях.

Загалом, орієнтація на входження в ЗВТ покликана усунути найбільш негативні наслідки деформації економічного, правового, соціального, демографічного, інформаційного просторів держави, що особливо наочно проявились за умов переходу на ринкові засади розвитку економіки. Один із основних механізмів усунення цих наслідків і полягає в оптимізації управління

міграційною активністю мешканців країни, особливо стосовно їх міждержавних переміщень. Слід зауважити, що зростання масштабів різних форм міграційної активності не завжди є однозначно негативним явищем. Експертні опитування провідних соціологічних інституцій та служб свідчать, що міждержавні переміщення громадян України в низці випадків виявляються досить вибірковими. Так, до 90% мешканців Східного регіону взагалі жодного разу не були в будь-якій країні ЄС, а значна частина – навіть ні одного разу не відвідувала деякі регіони самої України. Так само і більшість мешканців Західного регіону ніколи не були на східних теренах держави. Ці факти істотно знижують ознайомлення громадян з іншим способом суспільного життя, консервують далекі від оптимального рівня розвитку особливості місцевих менталітетів з їх усталеною структурою соціальних норм і цінностей, що сформувалися ще в до ринкових умовах.

Тому, наростання міждержавних міграційних переміщень, попри їх теперішнє частково негативне забарвлення (реальна втрата частини трудового, у тому числі інтелектуального потенціалу), в подальшому в усе більшій мірі демонструватиме позитивний ефект. Йдеться про наступне:

- поступове підвищення стандартів життя, покращання матеріального становища тієї частки мешканців країни, що завдяки відкритості ринків праці в результаті підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, зможуть працевлаштуватися за кордоном;
- покращання умов для здобуття українською молоддю освіти в престижних закордонних ВНЗ, що слугуватиме інструментом збільшення їх трудового доходу;
- посилення комфортності умов праці і соціальної захищеності та соціально-економічна безпека для українських мігрантів в результаті набуття ними легального статусу;
- доступ мігрантів до стандартів розвиненої соціальної інфраструктури;
- зменшення рівня безробіття в працевнадлишкових регіонах країни;
- поступове зближення рівня заробітків і доходів в країнах походження і призначення мігрантів;
- збільшення міжнародних грошових переказів, зростання можливості їх спрямування у розвиток вітчизняного виробництва;
- запозичення передових технологій, новітніх механізмів управління, які у зв'язку з рееміграцією висококваліфікованих кадрів стануть реальним здобутком в країні та регіонах з підвищеною міграційною активністю їх населення;
- сприяння становлення в Україні громадянського суспільства, що опиратиметься в економічному відношенні на потужний середній клас, вибіркоче запозичення прийнятих у цивілізованому суспільстві норм співпраці та співжиття громадян, удосконалення політичних інститутів у країні, здобуття нових цінностей та ідей; та ін.

Особливе значення Угода про входження в ЗВТ матиме для покращання в

Україні об'єктів соціальної інфраструктури за прикладом передових в економічному відношенні держав. Це стосується діяльності освітніх закладів у відповідності до вимог Болонського процесу, упорядкування функціонування мережі суб'єктів сфери торгівлі, вдосконалення форм та напрямків діяльності закладів мистецько-культурного спрямування, підвищення стандартів функціонування транспортної галузі та її інфраструктури тощо.

Проведене працівниками відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» під керівництвом Садової У.Я. експертне опитування представників наукової, викладацької та управлінсько-підприємницької сфери діяльності дозволяє виокремити головні переваги для розвитку економіки внаслідок підписання Угоди та реалізації заходів, передбачених Положенням про ЗВТ. В цілому вони зводяться до наступного:

- зростатиме легалізована міграція кадрів різного профілю в країни ЄС з синхронним зменшенням нелегального працевлаштування, що сприятиме поліпшенню психологічного клімату в середовищі безпосередніх мігрантів та їх оточення;

- полегшаться умови для здобуття вищої освіти за кордоном;

- рееміграція кадрів сприятиме прискореному впровадженню в соціум загальноєвропейських стандартів якості життя та виробничої культури;

- підвищиться на об'єктивній основі соціальна захищеність трудових мігрантів з України та можливість перенесення засвоєних соціально-захисних механізмів в національні умови;

- появляться потенційні можливості освоєння новітніх технологій у деяких сферах вітчизняного виробництва;

- зросте можливість використання міграційного капіталу не тільки на споживання, але й на організацію нових робочих місць;

- підвищиться у перспективі якість вітчизняної продукції та послуг з наближенням їх до стандартів, прийнятих у країнах ЄС;

- прискориться процес повномасштабного освоєння загальноєвропейських норм і цінностей, слідування ним у повсякденній практичній діяльності та поведінці мігрантів, а також передача засвоєного досвіду навколишньому соціальному оточенню;

- посиляться взаємозбагачення культур шляхом засвоєння мігрантами певних елементів культури країн працевлаштування, включаючи толерантність до особливостей побуту, проведення вільного часу, ставлення до законодавчої системи та осіб, що її уособлюють;

- зростання двосторонніх міграційних переміщень викличе трансформацію у певної частини мешканців країни та регіонів їх сучасного мовного стану (домінування двомовності або навіть одномовності) до полілінгвістичного статусу (володіння принаймні кількома мовами), що вже набуло масового характеру в багатьох країнах ЄС;

- фіксуватиметься неухильне дотримання прав людини, які ґрунтуються на основоположних цінностях, зокрема, на повазі до демократичних принципів, верховенства права, свободи громадянського волевиявлення, гідності та

особистої недоторканості людини, свободи пересування і місця проживання, прийняттого рівня життя та соціального забезпечення, толерантного ставлення до представників інших етнічних та релігійних груп, державного та громадського сприяння досягненню національної та мовної ідентичності основного населення, відданості засадам вільної ринкової економіки та системних прогресивних цивілізаційних змін.

У цілому, передбачувані наслідки підписання Україною Угоди про ЗВТ об'єктивно інтегруватимуться у зростанні престижу країни як органічної складової європейської співдружності.

Зауважимо, що із закритої країни з незначним зовнішнім міграційним оборотом сучасна Україна трансформуватиметься в активного учасника міграційних процесів і міжнародного трудового обміну. Це в майбутньому може призвести до розвитку соціального демпінгу, основу якого складає зовнішня трудова міграція. Однак з посиленням контролю над процесом переміщення трудових ресурсів, соціальний демпінг може піддаватися оптимізації управління на основі розвитку компетенції управлінців з питань науково-теоретичного розуміння соціальної сутності, структури, функцій, параметричних характеристик цього явища, реальних і потенційних ризиків процесу соціального демпінгу для державної безпеки, вивчення міжнародного досвіду з урахуванням української специфіки, виділення стратегічних орієнтирів розвитку людського потенціалу нашого суспільства.

Ці та подібні позитивні зрушення як наслідок реалізації установки на підписання Угоди про ЗВТ з ЄС можуть наступити та бути зреалізованими впродовж найближчого десятиліття за умов, якщо в країні будуть планомірно і безкомпромісно впроваджуватися соціально-економічні, організаційно-правові та культурно-ідеологічні механізми, адекватні необхідності становлення новітньої соціально-гуманістичної парадигми, що втілюватиметься на усіх рівнях функціонування суспільних систем.